

Jan Sikora

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
e-mail: sikorajan@interia.pl

Agnieszka Wartecka-Ważyńska

Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu
e-mail: wartecka@awf.poznan.pl

WYJAZDY TURYSTYCZNO-REKREACYJNE KOBIET 50+ A ICH SYTUACJA MATERIALNA

WOMEN'S FIFTY PLUS TOURIST AND RECREATION TRIPS VS. THEIR FINANCIAL SITUATION

DOI: 10.15611/pn.2017.473.50

JEL Classification: J140, J180

Streszczenie: W artykule przedstawiono problematykę aktywności podczas wyjazdów turystyczno-rekreacyjnych kobiet 50+ w zależności od ich sytuacji materialnej. Wyboru badanej kategorii kobiet dokonano celowo ze względu m.in. na wielość odgrywanych ról, dłuższy wiek życia, niższy poziom sytuacji materialnej w porównaniu do mężczyzn. Scharakteryzowano czasokres wyjazdów wypoczynkowych krajowych i zagranicznych, formy aktywności rekreacyjnej, wybór organizatorów wyjazdów oraz obciążenia finansowe budżetu domowego przeznaczone na wyjazdy turystyczno-rekreacyjne. Z badań wynika, że sytuacja materialna determinuje czasokres wyjazdów krajowych i zagranicznych oraz realizowane podczas pobytu formy aktywności rekreacyjnej. W artykule wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego z zastosowaniem kwestionariusza ankiety. Ankieta przeprowadzona została wśród słuchaczek dwóch Uniwersytetów Trzeciego Wieku w Poznaniu oraz członkiń Klubów Seniora. Wykorzystano również metodę analizy literatury przedmiotu.

Słowa kluczowe: kobiety 50+, aktywność turystyczna i rekreacyjna, sytuacja materialna.

Summary: The article presents the issue of women's fifty plus activity during tourist and recreation trips depending on their financial situation. The selection of the examined category of women was made deliberately due to, among other things, a multiplicity of their roles, a longer life span, and a lower financial situation compared to men. The period of domestic and foreign leisure trips, the forms of recreational activity, the choice of tour operators as well as the financial burden of home budgets for tourist and recreational trips are shown. The research presents that the material situation determines the duration of domestic and foreign trips as well as the form of recreational activity realized during the stay. In the article, it was used the method of a diagnostic survey with using a survey questionnaire. The survey was conducted among the students of two Third Age universities in Poznań and the members of the Senior Club. It was also used the method of analyzing the subject literature.

Keywords: women fifty plus, tourist and recreational activity, financial situation.

1. Wstęp

Płeć i wiek ludzi stanowią dwie najbardziej uniwersalne kategorie biologiczne i społeczno-demograficzne zróżnicowania społecznego. Charakterystyczne dla gatunku ludzkiego określenia kobieta, mężczyzna, wiek przedprodukcyjny, produkcyjny i poprodukcyjny tworzą społeczne i kulturowe cechy przynależne każdej zbiorowości społecznej. Społeczeństwa bowiem przypisują mężczyznom i kobietom uwzględniające wiek określone role społeczne, zawodowe, pozycję społeczną, materialną. Różnice między kobietami i mężczyznami, ich wiek mają wymiar nie tylko biologiczny (hormony, anatomia ciała), psychologiczny (cechy osobowości, zachowanie) i kulturowy (odgrywane role, powierzane prawa i obowiązki), lecz również ekonomiczny (wynagrodzenie, zajmowane stanowisko). Płeć i wiek są podstawą stratyfikacji społecznej, w której mają miejsce różnice w poziomie prestiżu społecznego, statusu materialnego, dostępu do zasobów ekonomicznych.

Zmiany społeczne, kulturowe i gospodarcze starzejących się ludzi w przeważającej większości mają swoje źródło z momentem przejścia na emeryturę, czyli przerwaniem aktywności zawodowej, która przez całe życie nadawała sens i kierunek wszelkim działaniom. Przejście na emeryturę lub utrata pracy powodują wiele skutków, m.in. obniżenie dochodów i pogorszenie się warunków ekonomicznych. Wypłaty z ubezpieczeń społecznych są niewielkie i nie pokrywają wszystkich wydatków w wieku emerytalnym, w tym opieki medycznej. Przejście na emeryturę powoduje izolację wielu osób od uczestnictwa w życiu społecznym, zawężanie kręgu znajomych. W niektórych rodzinach wobec ludzi starych, chorych spotyka się narastające zjawisko napastowania, agresji przez członków rodziny. Może ono przybierać formę słowną, fizyczną lub też może polegać na finansowym zaniedbaniu lub wyzyskiwaniu. Osoby obciążone opieką nad starymi rodzicami nie radzą sobie finansowo i psychicznie z tym dodatkowym ciężarem, który dokłada się do obowiązków wobec dzieci i współmałżonków i prowadzi do frustracji. Aby rozładować frustrację, często zachowują się agresywnie wobec starych rodziców [Goodman 2001, s. 178].

Niezależnie od różnych sytuacji, w jakich mogą znaleźć się ludzie starzy, współczesne społeczeństwa stwarzają możliwość szerokiej aktywności właściwej wiekowi emerytalnemu [Kozdroń 2014, s. 77]. Podkreślają znaczenie aktywności społecznej dla satysfakcji osobistej i poczucia tożsamości osób starszych. Działają różne instytucje (np. Uniwersytety Trzeciego Wieku, Kluby Seniora) zajmujące się ochroną interesów najstarszych członków społeczeństwa, organizujące zróżnicowane formy aktywności intelektualnej, poznawczej, fizycznej, rekreacyjnej, turystycznej. Dla niektórych osób działania te będą przedmiotem zainteresowania, dla innych będą obojętne. Nie ma zatem rozwiązania, które byłoby odpowiednie dla wszystkich ludzi starszych.

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych problemów ograniczonych do aktywności turystyczno-rekreacyjnej kobiet 50+ zdeterminowanej sytuacją materialną.

2. Kobiety w starzejącym się społeczeństwie

W Polsce, podobnie jak w innych krajach Europy, zachodzą zmiany demograficzne powodujące zwiększanie się w społeczeństwie udziału ludzi w wieku senioralnym. Proces ten jest jednym z najważniejszych współczesnych wyzwań zdrowotnych i społeczno-ekonomicznych. Oznacza to, że coraz więcej osób osiągać będzie umowny próg starości i coraz dłużej będzie żyć po jego przekroczeniu. Tym samym pogarszać będzie się stan zdrowia oraz wzrastać będzie potrzeba medycznych „działań naprawczych” [Worach-Kardas 2015, s. 154]. Duże przeto znaczenie należy przypisywać pomyślnemu, zdrowemu starzeniu się jako procesowi zmierzającemu do zachowania zdrowia fizycznego, psychicznego i społecznego, które umożliwić może osobom starszym czynne uczestnictwo w życiu społecznym bez dyskryminacji ze względu na wiek [Worach-Kardas 2015, s. 154]. Pomyślnie starzenie się charakteryzuje się następującymi cechami: utrzymanie zadowalającego stanu zdrowia; niezależność funkcjonalna w życiu codziennym; utrzymanie więzi rodzinnych i społecznych; możliwość kształcenia się i samorealizacji; utrzymanie niezależności finansowej i mieszkaniowej [Worach-Kardas 2015, s. 155].

Życie ludzkie w Polsce, zarówno mężczyzn, jak i kobiet, ulega stałemu wydłużaniu. Podczas gdy w roku 1990 mężczyzna żył przeciętnie 66,5 lat, a kobieta 75,5 lat, to w 2000 r. mężczyzna żył 69,7 lat, a kobieta 78,0 lat, w 2013 r. mężczyzna 73,1 lat, kobieta 81,1 lat. Przeciętne trwanie życia mężczyzn i kobiet w Polsce przedstawia zamieszczona poniżej tabela.

Tabela 1. Przeciętne trwanie życia mężczyzn i kobiet w Polsce w latach 2002-2040 (prognoza)

Płeć	Długość trwania życia (lata)			
	rok			
	2002	2010	2030	2040
M	70,4	71,4	75,8	79,5
K	78,8	79,8	82,2	85,6

Źródło: opracowanie na podstawie [Prognoza... 2014].

Z tabeli 1 wynika, że według prognozy w 2040 r. w Polsce przeciętne trwanie życia mężczyzn wyniesie 79,5 lat, a kobiet 85,6 lat.

W dyskursie na temat trzeciego wieku występują różne koncepcje periodyzacji cyklu życia, uwzględniające prawidłowości rozwoju biologicznego i psychicznego jednostki przebiegające w środowisku społecznym. Jedną z koncepcji cyklu życia człowieka jest propozycja E. Eriksona, wskazująca na stadia rozwoju jednostki ludzkiej oraz towarzyszące im przeciwstawne trendy wsparte warunkami fizjologicznymi, biologicznymi, społecznymi i psychologicznymi. Autor ten wyróżnia następujące fazy życia człowieka:

- niemowlęstwo: 0-1 rok, zaufanie vs. brak zaufania;
- wczesne dzieciństwo: 1-6 lat, autonomia vs. wstyd i z wątpienie/chęć;
- wiek zabawy: 6-10 lat, inicjatywa vs. poczucie winy/cel, zamiar;
- wiek szkolny: 10-14 lat, przedsiębiorczość vs. poczucie niższości/kompensacja;
- dorastanie: 14-20 lat, tożsamość, vs. rozproszenie ról/zaufanie;
- wczesna dorosłość: 20-35 lat, intymność vs. izolacja/miłość;
- dojrzałość: 35-65 lat, produktywność vs. stagnacja/opieka;
- starość: 65+ lat, integracja vs. rozpacz/mądrość [Worach-Kardas 2015, s. 54].

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) starość dzieli na etapy: 60-75 wiek podeszły, 75-90 wiek starczy, 90 i powyżej wiek sędziwy [Pikuła 2013, s. 26].

Podział trzeciego wieku jest wyraźnie zróżnicowany. Inni autorzy przyjmują, że już 50 lat życia jest umownym progiem, przedpolem starości, a jeszcze inni za początek starości uznają dopiero przekroczenie wieku 75 lat. Powyższe koncepcje podziału wieku senioralnego wskazują na brak jednomyślności w uporządkowaniu problemu. Można jednak podkreślić, że chociaż granice starości są płynne, to jednak ta faza życia ludzi dzielona jest zwykle na trzy etapy: wczesna starość (65-74 lat), późna starość (75-89 lat), długowieczność 90 lat i powyżej [Pikuła 2013, s. 17].

Niezależnie od dyskusji dotyczącej podziału wieku senioralnego na odpowiednie cykle, fazy istotne jest zagospodarowanie czasu wolnego osób starszych. Jedną z teorii, zwana teorią aktywnego starzenia się, przyjmuje, że starzenie się ludzi jest procesem optymalizowania szans zdrowia, uczestnictwa i bezpieczeństwa w celu zachowania jakości życia poprzez umożliwienie osobom starszym realizacji fizycznego, społecznego i psychicznego dobrostanu poprzez uczestnictwo w społeczeństwie stosownie do ich pragnień i możliwości [Worach-Kardas 2015, s. 17]. Teoria aktywności ludzi starszych opiera się na pozytywnej korelacji pomiędzy aktywnością a dobrym samopoczuciem. Wskazuje na potrzebę zaangażowania się seniorów w liczne nowe sfery życia, które mają rekompensować wycofanie się z innych ról, przede wszystkim zawodowych. W teorii tej przyjmuje się, że naturalną potrzebą człowieka jest czynna adaptacja do życia w starości, gdyż aktywność stanowi psychiczną i społeczną potrzebę odczuwaną w każdym okresie życia.

Zmiana ról społecznych przez osoby w wieku senioralnym zazwyczaj osłabia więzi z zakładem pracy, znajomymi, rodziną, zmienia się status społeczny, pojawia się frustracja, zmęczenie psychiczne, depresja, choroby. Z tego względu ważne jest znalezienie ról zastępczych na czas wydłużonego okresu poprodukcyjnego [Wawrzyniak 2010]. Przykładową typologię ról społecznych odgrywanych przez osoby starsze wskazała J.W. Wawrzyniak [2010]. Są to: rola nadal pracującego zawodowo; rola aktywnego społecznika; rola *homo ludens* (człowieka poświęcającego się rozrywce, zabawie, oglądaniu programów telewizyjnych); rola animatora, twórcy, kreatora poprzez uczestnictwo w Uniwersytetach Trzeciego Wieku, Klubach Seniora, Domach Kultury; rola turysty podróżnika (wyjazdy letnie, zimowe, okazjonalne). Nie ma zatem jednej uniwersalnej recepty na starość. Sposobem na pomyślny okres późnej dojrzałości może być robienie tego, co sprawia seniorom przyjemność, rozwija, daje satysfakcję, przynosi profity społeczne.

Aktywność osób starszych, jej znaczenie dla dobrostanu fizycznego, psychicznego i społecznego uzależniona jest od wielu czynników, m.in. od: wykształcenia (im wyższe wykształcenie, tym poziom aktywności wyższy); wpływu środowiska rodzinnego (aktywność jest uzależniona od osobowości rodziny, pochodzenia, kontaktów w ramach bliższej i dalszej rodziny); stanu zdrowia i poziomu kondycji fizycznej; płci (kobiety stanowią większość wśród emerytów i to one częściej podejmują aktywność); miejsca zamieszkania (wieś, miasto), co wiąże się z ofertą dla seniorów; wpływu instytucji kulturalnych w miejscu zamieszkania [Pikuła 2013, s. 26].

Pomijając istotne znaczenie większości powyższych czynników determinujących aktywność osób starszych, w badaniach i artykule uwzględniony został tylko czynnik płci, ograniczony do kobiet. Starzenie się społeczeństwa jest procesem zależnym od płci. Kobiety, jak już zwrócono uwagę, z reguły żyją dłużej niż mężczyźni, co czyni starość „zniewieściałą”. W związku z tym ulegają bardziej chorobom, niesprawności fizycznej, a tym samym wymagają większej pomocy i wsparcia przy wykonywaniu codziennych czynności i zabiegów. Ze względu na wcześniejszą śmierć mężczyzn, swoich mężów, dużo starszych kobiet żyje samotnie. Starsze kobiety mają na ogół niższe dochody od mężczyzn, co przekłada się na różnicę w dostępie do środków gwarantujących niezależność i sprzyjających aktywnemu stylowi życia. Według niektórych obserwatorów, zauważa A. Giddens, duża liczba odgrywanych przez kobiety ról społecznych, jak np. praca w domu, opieka nad dziećmi, wnukami, obowiązki zawodowe, może wywoływać większy stres i przyczyniać się także do wyższej zachorowalności [Giddens 2004, s. 173].

Z drugiej jednak strony, coraz więcej osób uważa jesień życia za czas wielkich możliwości, zwieńczenie wcześniejszych zmagania. Jest to czas refleksji nad pełnią życia oraz szansa na dalszy rozwój, uczenie się i poznawanie świata. Lata, w których kobiety i mężczyźni są już wolni od obowiązków rodzicielskich i pracy zawodowej, nazywa się często trzecim wiekiem. Dlatego też, w tym dłuższym dziś niż kiedykolwiek przedtem okresie, obie kategorie płci mogą prowadzić swobodny, niezależny styl życia, podróżować, doksztalcać się i nabywać nowych umiejętności.

Zainteresowanie kobietami żyjącymi w fazie trzeciego wieku, ich aktywnością turystyczno-rekreacyjną zdeterminowaną wcześniej opisywanymi czynnikami nie jest przeto przypadkowe. Poznanie ich stylu życia, a szczególnie jednego z elementów tego stylu, jakim jest aktywność turystyczno-rekreacyjna, pozwoli unikać często stereotypowych sądów odnoszących się do jednostronnego widzenia roli senioralnej kobiety w życiu społecznym [Ossowski i in. 2012].

3. Metodologia badań i charakterystyka badanej zbiorowości

W badaniach wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego przydatną w badaniu opinii społecznej na podjęty problem. W ramach metody przyjęto technikę badań ankietowych z wykorzystaniem narzędzia badawczego, jakim był kwestionariusz ankiety. Organizatorzy badań przygotowaną ankietę skierowali do słuchaczy dwóch

Uniwersytetów Trzeciego Wieku w Poznaniu oraz do członków Klubów Seniora. Badanie ankietowe miało charakter ankiety audytoryjnej w obecności ankietera oraz wywiadu bezpośredniego ankietera z respondentem. Ogółem ankietę w asyście ankietera wypełniło 221 respondentów, w tym 146 kobiet i 75 mężczyzn. Badania przeprowadzone zostały w miesiącach kwiecień-czerwiec 2016 r. W artykule posłużono się również metodą analizy literatury uwzględniającej badany problem.

Uwzględniając wcześniej scharakteryzowaną na podstawie literatury sytuację społeczną kobiet powyżej 50. roku życia oraz wynikającą z badań liczebnie znaczącą przewagę kobiet biorących udział w badaniu w stosunku do mężczyzn, wyniki badawcze zawężone zostały do tej kategorii płci.

Wśród badanych kobiet 50+ 23,3% stanowiły kobiety w wieku 50-59 lat, a więc pracujące zawodowo, a 74,7% respondentki w wieku 60 i więcej lat. Brak danych odnośnie do płci wyniósł 2,0%. Wykształceniem podstawowym i zasadniczo-zawodowym charakteryzowało się 11,6%, średnim 50,7%, wyższym 33,6% kobiet (brak danych 4,1%). Uwzględniając grupę społeczno-zawodowego odniesienia, 15,7% kobiet 50+ zaliczyło siebie do grupy pracowników fizycznych, 61,0% do pracowników umysłowych, 13,0% to kobiety reprezentujące kadrę kierowniczą, własną działalność gospodarczą i wolne zawody. Za gospodynie domowe uważało się 5,5% kobiet w wieku 50+. Brak danych – 4,8%. Czynną aktywność zawodową deklarowało 20,1% respondentek, a 75,1% kobiet nie pracowało zawodowo. Brak danych – 4,8%. Zgodnie z opinią badanych 45,2% uważała swoją sytuację materialną za bardzo dobrą i dobrą, 52,0% za przeciętną i 1,4% za złą i bardzo złą. Brak danych – 1,4%.

4. Aktywność turystyczno-rekreacyjna kobiet 50+ w świetle badań ankietowych

W niniejszym opracowaniu charakterystyka aktywności turystyczno-rekreacyjnej kobiet w wieku 50+ ze względu na złożoność problemu, zróżnicowanie społeczno-ekonomicznych determinant ograniczona zostanie do wyjazdów turystyczno-rekreacyjnych, w tym: czasokresu wyjazdu, wyjazdów krajowych i zagranicznych, form turystyki i rekreacji realizowanych podczas wyjazdów, organizatorów wyjazdów i wielkości wydatków przeznaczonych na wyjazdy turystyczno-rekreacyjne. Wyszczególnione zagadnienia odniesione zostaną do własnej oceny sytuacji materialnej badanych [Kulesza, Różycki 2007].

Uwzględniając długość pobytu wypoczynku turystyczno-rekreacyjnego, z badań wynika, że nie ma znaczącej różnicy między wyjazdami krótkoterminowymi a długoterminowymi. Czasokres pobytu na wyjazdach turystycznych kobiet 50+ w zależności od ich sytuacji materialnej przedstawia tabela 2.

Zawarte w tabeli 2 dane wskazują, że kobiety 50+ charakteryzujące się bardzo dobrą i dobrą sytuacją materialną preferowały długoterminowe (powyżej 5 dni) wyjazdy turystyczne (42,4%). Kobiety powyżej 50. roku życia deklarujące przeciętną

swoją sytuację materialną wyraźnie opowiadały się za wyjazdami turystyczno-rekreacyjnymi krótkoterminowymi – do 5 dni (44,7%).

Tabela 2. Preferowany czasokres wyjazdów turystyczno-rekreacyjnych przez kobiety 50+ według sytuacji materialnej

Lp.	Wyszczególnienie	Ogółem		Sytuacja			
				bardzo dobra, dobra		przeciętna	
		l. bez.	%	l. bez.	%	l. bez.	%
1	Razem	146	100,0	66	100,0	76	100,0
2	Krótkoterminowe (do 5 dni)	60	41,1	25	37,9	34	44,7
3	Długoterminowe (pow. 5 dni)	56	38,4	28	42,4	26	34,2
4	Krótko- i długoterminowe	4	2,7	3	4,5	1	1,3
5	Brak danych	26	17,8	10	15,2	15	19,7

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Wypoczynkowe wyjazdy turystyczno-rekreacyjne krajowe i zagraniczne ukierunkowane były przeważnie nad morze, w góry, nad jeziora i rzeki oraz do rodziny [Pilis i in. 2010, s. 206]. Wyniki badań tego aspektu wyjazdów kobiet 50+ w zależności od ich sytuacji materialnej prezentuje tabela 3.

Tabela 3. Rodzaje krajowych wyjazdów turystyczno-rekreacyjnych kobiet 50+ w latach 2012-2015 według sytuacji materialnej

Lp.	Wyszczególnienie	Ogółem		Sytuacja			
				bardzo dobra, dobra		przeciętna	
		l. bez.	%	l. bez.	%	l. bez.	%
1	Nie wyjeżdżano w kraju	5	3,4	2	3,0	3	3,9
2	Wyjechano:						
	nad morze	109	74,7	51	77,3	56	73,7
	w góry	52	35,6	25	37,9	26	34,2
	nad jezioro, rzekę	35	24,0	22	33,3	12	15,8
	do rodziny	50	34,2	20	30,3	28	36,8
3	Inne	1	0,7	1	1,5	0	0,0
4	Brak danych	6	4,1	4	6,1	2	2,6

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Z przedstawionych w powyższej tabeli danych empirycznych wynika, że w latach 2012-2015 wśród badanych kobiet, zarówno z sytuacją materialną bardzo dobrą i dobrą, jak i przeciętną, dominowały krajowe wyjazdy nad morze (w kolejności

77,3% i 73,7%). Na drugim miejscu były wyjazdy turystyczne w góry. Ten rodzaj wyjazdów wybrało 37,9% kobiet 50+ z sytuacją materialną bardzo dobrą i dobrą oraz 34,2% kobiet 50+ z sytuacją przeciętną. Charakterystyczne jest, że wyjazdy krajowe do rodziny preferowały częściej kobiety 50+ z sytuacją materialną przeciętną (36,8%) i nieco rzadziej kobiety 50+ z sytuacją materialną bardzo dobrą i dobrą (30,3%). Warto zaznaczyć, iż mało badanych kobiet 50+ nie korzystało z krajowych wyjazdów turystycznych. Wśród respondentek z sytuacją materialną bardzo dobrą i dobrą 3,0% nigdzie nie wyjeżdżało w kraju, a z sytuacją materialną przeciętną było ich 3,9%.

Poza turystycznymi wyjazdami krajowymi mniejszą popularnością cieszyły się wyjazdy zagraniczne, które w dużym stopniu uzależnione były od sytuacji materialnej wyjeżdżających. Wypoczynkowe wyjazdy zagraniczne kobiet powyżej 50. roku życia zawiera tabela 4.

Tabela 4. Rodzaje zagranicznych wyjazdów turystyczno-rekreacyjnych kobiet 50+ w latach 2012-2015 według sytuacji materialnej

Lp.	Wyszczególnienie	Ogółem		Sytuacja			
				bardzo dobra, dobra		przeciętna	
		l. bez.	%	l. bez.	%	l. bez.	%
1	Nie wyjeżdżano za granicę	45	30,8	20	30,3	25	32,9
2	Wyjechano:						
	nad morze	34	23,3	17	25,8	16	21,1
	w góry	13	8,9	7	10,6	6	7,9
	nad jezioro, rzekę	2	1,4	0	0,0	2	2,6
	do rodziny	10	6,8	5	7,6	4	5,3
3	Inne	4	2,7	3	4,5	1	1,3
4	Brak danych	52	35,6	23	34,8	27	35,5

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Cechą charakterystyczną danych empirycznych przedstawionych w tabeli 4 jest znaczny procent kobiet 50+ niewyjeżdżających turystycznie za granicę niezależnie od swojej sytuacji materialnej. 30,3% kobiet w wieku 50+ z bardzo dobrą i dobrą sytuacją materialną i 32,9% z sytuacją przeciętną w latach 2012-2015 nie korzystała z zagranicznych wyjazdów turystyczno-rekreacyjnych. Na podobnym poziomie kształtowała się kategoria odpowiedzi „brak danych”, z których ostrożnie można domniemywać, że kryje się za nią także brak wyjazdów zagranicznych. Gdyby łącznie potraktować obie kategorie odpowiedzi, to okazuje się, że dużo kobiet 50+ z sytuacją materialną bardzo dobrą i dobrą turystycznie za granicę nie wyjechało (65,1%), a z sytuacją przeciętną 68,4%. Wśród wszystkich wyjeżdżających przeważały wyjazdy nad morze. Kobiety 50+ znajdujące się w sytuacji materialnej bardzo dobrej

i dobrej najczęściej wyjeżdżały do Francji, Włoch i Chorwacji. Natomiast badane osoby z sytuacją materialną przeciętną pod względem zagranicznych wyjazdów turystycznych nastawione były na wyjazdy do Włoch, Grecji i Tunezji.

Wyjazdy turystyczno-rekreacyjne krajowe i zagraniczne kobiet 50+ łączyły się z różnymi formami wypoczynku (tab. 5 i 6).

Tabela 5. Formy turystyki i rekreacji realizowane przez kobiety 50+ podczas wypoczynku w kraju w 2015 r. według sytuacji materialnej

Lp.	Wyszczególnienie	Ogółem		Sytuacja			
				bardzo dobra, dobra		przeciętna	
		l. bez.	%	l. bez.	%	l. bez.	%
1	Pobyty w gosp. agroturyst.	9	6,2	2	3,0	7	9,2
2	Weekend nad wodą, w lesie	38	26,0	23	34,8	13	17,1
3	Wypoczynek w pensjonacie	79	54,1	37	56,1	41	53,9
4	Pobyty pod namiotem	40	27,4	26	39,4	14	18,4
5	Pobyty w uzdrowisku	39	21,2	14	21,2	23	30,3
6	Turystyka jeździecka, konna	0	0,0	0	0,0	0	0,0
7	Pielgrzymki	7	4,8	3	4,5	3	3,9
8	Spacery	62	48,5	32	48,5	29	38,2
9	Spływy kajakowe, żeglarskie	2	1,4	2	3,0	0	0,0
10	Jazda na rowerze	34	23,3	19	28,8	14	18,4
11	Inne (najczęściej wycieczki)	8	5,5	4	6,1	4	5,3
12	Nie wskazano żadnej odpowiedzi	14	9,6	6	9,1	8	10,5

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Tabela 6. Formy turystyki i rekreacji realizowane przez kobiety 50+ podczas wypoczynku za granicą w 2015 r. według sytuacji materialnej

Lp.	Wyszczególnienie	Ogółem		Sytuacja			
				bardzo dobra, dobra		przeciętna	
		l. bez.	%	l. bez.	%	l. bez.	%
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Pobyty w gosp. agroturyst.	0	0,0	0	0,0	0	0,0
2	Weekend nad wodą, w lesie	5	3,4	4	6,1	1	1,3
3	Wypoczynek w pensjonacie	24	16,4	14	21,2	10	13,2
4	Pobyty pod namiotem	1	0,7	0	0,0	1	1,3
5	Pobyty w uzdrowisku	8	5,5	3	4,5	4	5,3

Tabela 6, cd.

1	2	3	4	5	6	7	8
6	Turystyka jeżdźciecka, konna	0	0,0	0	0,0	0	0,0
7	Pielgrzymki	4	2,7	1	1,5	3	3,9
8	Spacery	13	8,9	5	7,6	7	9,2
9	Spływy kajakowe, żeglarskie	0	0,0	0	0,0	0	0,0
10	Jazda na rowerze	6	4,1	2	3,0	4	5,3
11	Inne (najczęściej wycieczki)	10	6,8	5	7,6	5	6,6
12	Nie wskazano żadnej odpowiedzi	99	67,8	44	66,7	52	68,4

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Charakteryzując formy turystyki i rekreacji realizowane przez kobiety 50+ podczas wypoczynku krajowego i zagranicznego z uwzględnieniem ich sytuacji materialnej, okazuje się, że:

- podczas wypoczynku w kraju respondentki określające swoją sytuację materialną jako bardzo dobrą i dobrą częściej preferowały aktywne formy turystyki i rekreacji niż osoby z sytuacją materialną przeciętną;
- były kobiety 50+, które w kraju korzystały z wypoczynku w gospodarstwach agroturystycznych;
- kobiety 50+ wypoczywające za granicą niezależnie od sytuacji materialnej wskazywały na podobne formy turystyki i rekreacji;
- dwie trzecie badanych kobiet nie wskazało żadnej odpowiedzi w tym zakresie, co można tłumaczyć bierną formą aktywności rekreacyjnej podczas wyjazdów zagranicznych (w odpowiedziach przeważał wypoczynek w pensjonacie, hotelu).

Turystyczno-rekreacyjne wyjazdy wypoczynkowe zdeterminowane były ich organizacją, przede wszystkim podmiotami je organizującymi. Organizatorzy wyjazdów turystycznych, z których korzystały kobiety 50+, byli dość zróżnicowani (tab. 7).

Dane empiryczne przedstawione w tabeli 7 wskazują, że niezależnie od sytuacji materialnej badanych dominowały trzy grupy organizatorów wyjazdów turystycznych. Były to wyjazdy organizowane: samodzielnie (ogółem 66,4%), przez biura podróży (ogółem 43,8%) i kluby seniora (ogółem 30,8%). Wyjazdy turystyczne kobiet 50+ organizowane przez inne instytucje (np. organizacje kościelne, Uniwersytety Trzeciego Wieku) nie miały większego znaczenia i wymieniane były sporadycznie.

Sytuacja materialna turystów, która decyduje o wyjazdach wypoczynkowych i formach ich spędzania, uzależniona jest od wielu czynników, m.in. od zdrowia, czasu wolnego, od sytuacji finansowej. W przypadku badanych kobiet 50+ decydującym czynnikiem determinującym ich wyjazdy turystyczne była sytuacja finansowa, na którą składały się otrzymywane wynagrodzenie w przypadku kobiet pracujących (50-60 lat), dodatkowa praca w przypadku kobiet powyżej 60. roku życia oraz otrzymywana emerytura lub renta. Przypomnieć należy, że trzy czwarte badanych

Tabela 7. Organizatorzy wyjazdów turystyczno-rekreacyjnych kobiet 50+ według sytuacji materialnej

Lp.	Wyszczególnienie	Ogółem		Sytuacja			
				bardzo dobra, dobra		przeciętna	
		l. bez.	%	l. bez.	%	l. bez.	%
1	Sama organizuje wyjazd	97	66,4	46	69,7	49	64,5
2	Biuro podróży	64	43,8	33	50,0	30	39,5
3	Klub seniora	45	30,8	26	39,4	17	22,4
4	Organizacje kościelne	9	6,2	3	4,5	6	7,9
5	Rodzina	4	2,7	2	3,0	2	2,6
6	Przyjaciele, koledzy	3	2,1	0	0,0	3	3,9
7	UTW/UKW	4	2,7	1	1,5	3	3,9
8	Inni organizatorzy	3	2,1	1	1,5	2	2,6
9	Nie wskazano żadnego organizatora	4	2,7	1	1,5	3	3,9

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

kobiet (75,1%) nie pracowało zawodowo, a więc podstawowym źródłem dochodów była emerytura lub renta.

Świadczenia emerytalne i rentowe w 2015 r. pobierało ok. 9 mln Polaków, przy czym kobiety stanowiły 60%, a mężczyźni 40%. Średnia emerytura kobiet w 2015 r. wynosiła 1700 zł netto, mężczyzn 2400 zł netto. Tak więc średnia emerytura kobiet nie stanowiła nawet 50% przeciętnego wynagrodzenia, które w 2015 r. wynosiło 4055 zł. Otrzymywane przez kobiety niższe średnio świadczenie emerytalne niż przez mężczyzn naraża je na ubóstwo i wykluczenie społeczne w starszym wieku oraz może stanowić przyczynę ograniczenia kosztowniejszych wyjazdów zagranicznych. Porównując sytuację finansową badanych kobiet 50+ z wielkością wydatków poniesionych na wyjazdy turystyczno-wypoczynkowe, należałoby zauważyć, że respondentki charakteryzujące się przeciętną sytuacją finansową w większości (39,5%) przeznaczały rocznie na te wyjazdy od 1001 do 2000 zł. Z kolei kobiety 50+ będące w sytuacji finansowej bardzo dobrej i dobrej rocznie na wyjazdy turystyczno-rekreacyjne wydawały także od 1001 do 2000 zł (25,8%) oraz były takie panie, które stać było na 2001-4000 zł (24,2%); zob. tabela 8.

Poziom wydatków przeznaczonych na wyjazdy turystyczno-rekreacyjne kobiet 50+ w 2015 r. stanowił znaczące obciążenie ich budżetu domowego (tab. 9).

Z tabeli 9 wynika, że dla 53,0% kobiet 50+ określających swoją sytuację finansową jako bardzo dobrą i dobrą poniesione wydatki na wyjazdy turystyczno-rekreacyjne nie stanowiły dużego obciążenia materialnego w ich budżecie. Natomiast u kobiet 50+ z sytuacją finansową przeciętną wydatki finansowe przeznaczone na wyjazdy turystyczno-wypoczynkowe tylko dla 32,9% badanych nie stanowiły obciążenia finansowego.

Tabela 8. Wielkość wydatków poniesionych z tytułu wyjazdów turystyczno-rekreacyjnych kobiet 50+ w 2015 r. według sytuacji finansowej

Lp.	Wyszczególnienie	Ogółem		Sytuacja			
				bardzo dobra, dobra		przeciętna	
		l. bez.	%	l. bez.	%	l. bez.	%
1	Razem	146	100,0	66	100,0	76	100,0
2	do 500 zł	18	12,3	8	12,1	9	11,8
3	501-1000 zł	24	16,4	12	18,2	12	15,8
4	1001-2000 zł	49	33,6	17	25,8	30	39,5
5	2001-4000 zł	27	18,5	16	24,2	11	14,5
6	4001-6000 zł	14	9,6	9	13,6	5	6,6
7	6001-8000 zł	1	0,7	0	0,0	1	1,3
8	8001-10000 zł	0	0,0	0	0,0	0	0,0
9	10001 i więcej zł	0	0,0	0	0,0	0	0,0
10	Brak danych	13	8,9	4	6,1	8	10,5

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Tabela 9. Ocena poziomu wydatków poniesionych z tytułu wyjazdów turystyczno-rekreacyjnych kobiet 50+ w 2015 r. według sytuacji finansowej

Lp.	Wyszczególnienie	Ogółem		Sytuacja			
				bardzo dobra, dobra		przeciętna	
		l. bez.	%	l. bez.	%	l. bez.	%
1	Razem	146	100,0	66	100,0	76	100,0
2	Poniesione wydatki: • stanowiły duże obciążenie • nie stanowiły obciążenia finansowego	73	50,0	25	37,9	46	60,5
		61	41,8	35	53,0	25	32,9
3	Brak danych	12	8,2	6	9,1	5	6,6

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Przedstawione dane empiryczne wyraźnie wskazują na związki wydatków przeznaczonych na wyjazdy turystyczne kobiet 50+ z ich ogólną sytuacją materialną. Potwierdzają się zatem literaturowe założenia, że ważnym czynnikiem determinującym wyjazdy turystyczno-rekreacyjne kobiet 50+ jest ich sytuacja materialna oraz ograniczone możliwości przeznaczenia wydatków finansowych na te wyjazdy.

5. Zakończenie i wnioski

Przeprowadzone badania empiryczne dotyczące aktywności turystyczno-rekreacyjnej kobiet 50+ oraz analiza literatury przedmiotu upoważniają do sformułowania końcowych syntetycznych wyników oraz wniosków:

- aktywność turystyczno-rekreacyjna realizowana przez kobiety 50+ zdeterminowana była ich sytuacją materialną;
- respondentki wskazujące na bardzo dobrą i dobrą sytuację materialną preferowały częściej długoterminowe (powyżej 5 dni) wyjazdy turystyczno-wypoczynkowe, w porównaniu z kobietami 50+ znajdującymi się w sytuacji materialnej przeciętnej, które opowiadały się za wyjazdami krótkoterminowymi;
- niezależnie od sytuacji materialnej większość badanych osób opowiadała się za wyjazdami krajowymi, a nie zagranicznymi (dominowały: morze, góry i wyjazdy do rodziny);
- wśród wszystkich badanych kobiet, niezależnie od ich sytuacji materialnej, na wyjazdach turystyczno-wypoczynkowych krajowych przeważały aktywne formy rekreacyjne, a na wyjazdach zagranicznych dominowały bierne formy rekreacji;
- kobiety 50+ deklarujące sytuację materialną przeciętną częściej korzystały z wypoczynku w krajowych gospodarstwach agroturystycznych niż kobiety 50+ z sytuacją materialną bardzo dobrą i dobrą;
- niezależnie od sytuacji materialnej wszystkie respondentki wskazywały, że wiodącymi organizatorami wyjazdów turystyczno-rekreacyjnych były one same, biura podróży i kluby seniora;
- wydatki finansowe przeznaczone na wyjazdy wypoczynkowe u wszystkich respondentek stanowiły znaczące uszczuplenie ich budżetów domowych. Podstawą tworzenia tych budżetów była w przeważającej większości otrzymywana emerytura, która w średniej wysokości stanowi 50% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w kraju.

Wśród wniosków wynikających z analizy literatury przedmiotu warto byłoby wskazać na kilka istotnych problemów dotyczących seniorów, które powinny inspirować do dalszych szerszych badań poznawczych i aplikacyjnych. Należałoby podkreślić, że poziom sytuacji materialnej kobiet 50+ w porównaniu z mężczyznami 50+ jest znacznie niższy. Przyczyny tych różnic leżą w systemie emerytalnym, bowiem przyczyny historyczne ukształtowały system emerytalny, który opierał się na męskim żywicielu rodziny; wyższe wynagrodzenia, wyższe składki ZUS spowodowały wyższe emerytury mężczyzn; częstsza praca kobiet w niepełnym wymiarze czasu pracy zaniżyła ich emerytury; regulacje prawne umożliwiające opiekę nad dzieckiem, urlopy bezpłatne przyczyniły się do gorszej sytuacji materialnej i emerytalnej kobiet.

Niezależnie od barier ekonomicznych wpływających na aktywność turystyczno-rekreacyjną kobiet 50+ oraz pozostałych seniorów, występują także inne ograni-

czenia. W. Osiński wymienia takie bariery uczestnictwa w aktywności fizycznej, jak: brak aktywnego stylu życia w przeszłości, ograniczone kontakty społeczne, osobowość introwertyczna; palenie papierosów, picie alkoholu, używanie w nadmiarze leków; nadwaga lub fizyczne ograniczenia sprawności, przewlekła choroba; ćwiczenie samotnie (brak partnera), brak wsparcia rodziny i rówieśników, konflikty w rodzinie; brak zaleceń, wsparcia i informacji ze strony lekarza rodzinnego; złe doświadczenia wyniesione z uczestnictwa w obowiązkowym programie wf w szkole czy na uczelni; stała opieka nad wnukami; niski poziom wykształcenia i mała wiedza o znaczeniu aktywności fizycznej, przynależność do grupy społecznej (etnicznej), w której aktywność fizyczną uznaje się za mało istotną; brak lub utrudniony dostęp do obiektów i urzędzeń, w tym brak informacji (promocji) [Osiński 2013, s. 32].

Trafne zdiagnozowanie powyższych oraz być może innych barier podejmowania aktywności turystycznej i rekreacyjnej przez osoby starsze, w tym szczególnie kobiety, wymusza konieczność podejmowania badań naukowych skoncentrowanych na specyficznych potrzebach osób w wieku senioralnym [Kozdroń 2006]. W ramach tych działań, podkreśla W. Osiński, należy się skupić na badaniach roli aktywności turystycznej i fizycznej w promocji zdrowia i dobrostanu w wieku starszym [Osiński 2013, s. 17].

Na podstawie uzyskanych wyników badawczych wskazane jest tworzenie programów aktywności fizycznej (turystycznej i rekreacyjnej) dla osób starszych. Programy takie powinny skłaniać seniorów do refleksji nad swoimi postawami z zakresu wykorzystania czasu wolnego, systemu wartości, dawać wzajemne wsparcie oraz zachęcać do nowego pozytywnego spojrzenia na życiowe problemy [Osiński 2013, s. 20].

Tworzeniem i realizacją programów aktywności fizycznej osób w wieku starszym należałoby w szerszym zakresie zainteresować władze instytucji publicznych (rządowych i samorządowych od województwa, powiatu do gminy) oraz organizacje pozarządowe, komercyjne i non profit (TKKF, kluby fitness, PTTK, Uniwersytecy Trzeciego Wieku, kluby seniora, a na wsi LZS-y).

Podejmowane działania propagujące aktywność turystyczno-rekreacyjną przez osoby starsze ma swoje uzasadnienie w korzyściach, jakie ta aktywność przynosi [Szwarc i in. 1988]. Zwiększenie aktywności fizycznej przez osoby starsze, w tym kobiety, m.in. zmniejsza koszty opieki zdrowotnej i opieki społecznej; zwiększa zdolności do pracy osób w podeszłym wieku; osoby te mogą wносить duży wkład w życie społeczne, zawodowe przez bogactwo ich doświadczenia i wiedzy.

Badania prowadzone w USA wskazały, że każdy dolar zainwestowany w aktywność fizyczną seniorów (czas + wyposażenie) oszczędza 3,20 dolara, które przeznaczono by na opiekę medyczną [Osiński 2013, s. 10].

Literatura

- Giddens A., 2004, *Socjologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Goodman N., 2001, *Wstęp do socjologii*, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań.
- Kozdroń E., 2014, *Aktywność rekreacyjna w procesie pomyślnego starzenia się*, Zeszyty Naukowe WSKFiT, nr 9, s. 75-84.
- Kozdroń E., 2006, *Zorganizowana rekreacja ruchowa kobiet w starszym wieku w środowisku miejskim. Propozycja programu i analiza efektów prozdrowotnych*. Studia i Monografie, AWF, Warszawa.
- Kulesza W., Różycki P., 2007, *Miejsce turystyki w sposobach wypoczynku ludzi w starszym wieku*, [w:] Dąbrowski A., Rowiński R. (red.), *Sprawna starość*, AWF, Warszawa.
- Osiński W., 2013, *Gerokinezylogia. Nauka i praktyka aktywności fizycznej w wieku starszym*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.
- Ossowski Z., Taraszkiewicz T., Formella M., 2012, *Aktywność turystyczna seniorów szansą na rozwój turystyki w Polsce*, [w:] *Popyt turystyczny. Zagadnienia podstawowe*, Zeszyty Naukowe, nr 697, Ekonomiczne Problemy Usług, nr 82. Uniwersytet Szczeciński, Szczecin.
- Pikuła N., 2013, *Senior w przestrzeni społecznej*, Wydawnictwo Borgis Sp. z o.o., Warszawa.
- Pilis A., Pilis K., Pilis W., 2010, *Rola turystyki w życiu ludzi starszych*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna, z. IX, Częstochowa.
- Prognoza ludności na lata 2014-2050*, 2014, GUS, Studia i Analizy Statystyczne, Warszawa.
- Szwarc H., Wolańska T., Łobożewicz T., 1988, *Rekreacja i turystyka ludzi w starszym wieku*, IWZZ, Warszawa.
- Wawrzyniak J.W., 2010, *Wcielenia współczesnego emeryta. Symbolika pełnionych ról*, [w:] Kałuża D., Szukalski P. (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku aktywności*, Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- Worach-Kardas H., 2015, *Starość w cyklu życia. Społeczne i zdrowotne oblicza późnej dorosłości*, „Śląsk” Sp. z o.o. Wydawnictwo Naukowe, Katowice.